

Palenie tytoniu: wybrane ilustracje

Richard F. Mould

W dzisiejszych czasach powszechnie wiadomo, że palenie tytoniu, a w szczególności palenie papierosów, ma związek z powstawaniem raka płuc i nowotworów innych narządów (np. krtani), jak również z chorobami serca. Jednak wiedza na temat tych przyczynowych relacji sięga zaledwie 50-60 lat wstecz. Zarówno w działaniach na rzecz, jak i przeciwko paleniu papierosów, znaczącą rolę odegrały ogłoszenia i plakaty reklamowe – wykorzystywano je w równej mierze do promowania palenia przez koncerny tytoniowe, jak i w kampaniach antynikotynowych na rzecz zapobiegania i zwalczania raka. Takie ogłoszenia i plakaty reklamowe, chociaż niewątpliwie istniało ich wiele tysięcy, są ulotne i rzadko stanowią przedmiot pożądania kolekcjonerów, którzy w przeważającej większości wolą znaczki pocztowe, banknoty czy medale. Niniejszy artykuł prezentuje wybrane okazy z kolekcji autora, otrzymane nie tylko od kampanii antynikotynowych (na przykład ze Światowej Organizacji Zdrowia, WHO), lecz także zdobyte na straganach paryskich bukinistów nad brzegami Sekwany i na pchlich targach. Stanowią one ciekawy wybór motywów graficznych, używanych zarówno do promowania palenia, jak i w kampaniach przeciw paleniu.

Tobacco smoking: selected images

Tobacco, and particularly cigarette smoking are now well recognised as being linked to lung & some other cancers such as that of the larynx, and also linked to heart disease. However, knowledge of these causal relationships only dates back for some 50-60 years. Advertisements and posters play a large part in both the promotion of cigarette smoking by the tobacco companies and also in the field of cancer prevention, i.e., for & against smoking. Such advertisements and posters, of which there must be several thousands, are ephemeral and are not usually acquired by collectors who in general prefer postage stamps, banknotes and medals. This article illustrates some of those from the author's collection, obtained not only from anti-smoking campaigns (e.g., by the World Health Organisation), but also in Paris from the book & magazine stalls at the side of the Seine and from flea markets. They provide an interesting selected overview of images used for both promoting and for trying to stop cigarette smoking.

Słowa kluczowe: palenie, tytoń, papierosy, cygara, reklamy, plakaty, kampanie na rzecz zwalczania raka

Key words: smoking, tobacco, cigarettes, cigars, advertisements, posters, anti-cancer campaigns

Wstęp

Chociaż wiadomo, że tytoń przybył do Europy za sprawą konkwistadorów z Nowego Świata, jego pierwsze źródło nie jest znane. Na ten temat powstało wiele teorii i hipotez. Pierwszeństwo przypisywano w różnych źródłach na przykład Kolumbowi (1451-1506) i Sir Walterowi Raleigh'owi (1552-1618) (Ryc. 1). Te i wiele innych teorii pierwszeństwa zostało szczegółowo opisanych w książce *The Faber Book of Smoking* [1].

W połowie XVI wieku francuski mnich Andre Thevet zakupił brazylijskie nasiona tytoniu i zasadził w swym ogrodzie w Angouleme. W tym też czasie królowa Francji Katarzyna Medycejska otrzymała nasiona od ambasadora Portugalii Jean Nicota i używała tytoniu do leczenia swej migreny.

Przez lata palenie tytoniu było bardzo popularną rozrywką. Jeśli pojawiały się obiekcje, to najczęściej ze strony organizacji religijnych – sprzeciw nie miał wówczas

Ryc. 1. Służący Sir Waltera Raleigh'a wylewa na swojego pana kubek wody, myśląc, że ten płonie; drzeworyt z połowy XIX wieku (dzięki uprzejmości: Wellcome Library, London)

Ryc. 2. Czaszka z papierosem autorstwa Vincenta van Gogha, 1885 r. (dzięki uprzejmości: Vincent van Gogh Museum, Amsterdam)

uzasadnienia medycznego. Na przykład w roku 1908 założono *The Primitive Methodist Anti-Cigarette League*, aby dzieci ślubowały abstynencję w formie pisemnego świadectwa, na którym widniało: „Obiecuję, z Bożą pomocą, dla mojego własnego dobra i aby dawać innym przykład, powstrzymać się od zażywania tytoniu w jakiegokolwiek postaci, co najmniej dopóki nie ukończę 21 lat, a co roku wysyłać kartkę do Sekretariatu Ligi z oświadczeniem, jak długo już utrzymuję abstynencję”.

Prawdopodobnie najznakomitszym wrogiem palenia tytoniu przed ponad 300 laty był król Anglii Jakub I. W 1604 roku sam napisał o paleniu pamflet: *Obrzydliwe dla oka, nienawistne dla nosa, niebezpieczne dla mózgu, zabójcze dla płuc* (egzemplarz znajduje się w Bibliotece Bodlejańskiej w Oxfordzie). Z drugiej jednak strony – zaakceptował tytoń dla ogromnych zysków z podatków. W dziesięć lat później, w 1614 roku w Londynie i okolicach było już 7000 sklepów tytoniowych, a w 1652 pojawiły się kawiarnie, w których klienci otrzymywali do kawy nabitą fajkę. W 1709 roku naoczny świadek pisał o nich: „pokój śmierdzący tytoniem jak holenderska szkuta” [2].

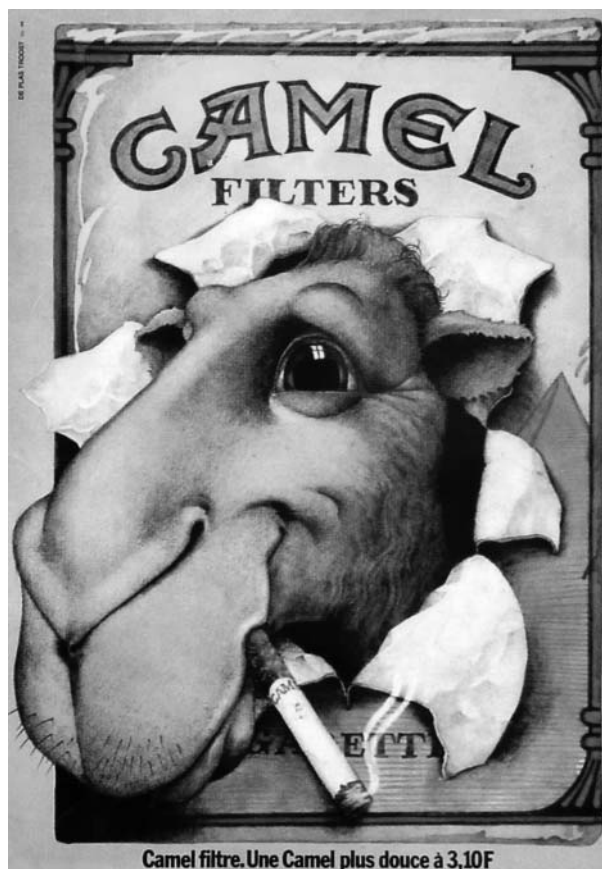
Dopiero w latach 30. XX wieku odnotowano powiązania między paleniem tytoniu a zachorowaniem na raka. Określenie takiego związku przyczynowego było wielkim przedsięwzięciem, obejmującym badania epidemiologiczne palaczy, osób niepalących oraz ofiar raka płuc, jak również eksperymenty na zwierzętach [3]. Pierwsze publikacje, opisujące powiązanie między paleniem papierosów i rakiem płuc, ukazały się w roku 1950 w USA za

sprawą Ernsta Wyndera (1923-1999) i Evartha Grahama (1883-1957) [4] oraz w Wielkiej Brytanii, autorstwa Austina Bradforda Hilla (1897-1991) i Richarda Dolla (1912-2005) [5]. Za ich sprawą w krajach rozwiniętych nastąpił początek końca masowego palenia papierosów, szczególnie w miejscach publicznych. Musiało jednak minąć kilka dekad, zanim wprowadzono w życie odpowiednie ustawy, takie jak np. obowiązek umieszczenia na paczkach papierosów ostrzeżeń o wpływie palenia na zdrowie. W XXI wieku koncerny tytoniowe ukierunkowują swoje strategie marketingowe przede wszystkim na kraje rozwijające się.

Nawiasem mówiąc, papierosy pojawiały się również na obrazach sławnych artystów. Być może najbardziej sugestywny obraz, skutecznie zniechęcający do palenia (choć zapewne w sposób niezamierzony), wyszedł spod pędzla Vincenta van Gogha (1853-1890) (Ryc. 2).

Slogany i hasła od zawsze stanowiły istotny element zarówno promocji papierosów, jak i kampanii antynikotynowych, jak chociażby ‘Don’t flash the ash’ [gra słów; *flash* – błyskać, ale też popisywać się, *ash* – popiół], ‘Smoking is choking’ [Palenie to duszenie], ‘Come to where the flavour is. Come to *Marlboro* Country’ [Przybądź tam, gdzie znajduje się posmak/klimat. Przybądź do Krainy *Marlboro*], ‘Happiness is a cigar called *Hamlet*’ [Szczęście to cygaro marki *Hamlet*], czy ‘You are never alone with a *Strand*’ [Ze *Strandami* nigdy nie jesteś sam].

Ważny element promocji stanowią również charakterystyczne symbole, jak np. celtycki uskrzydłony hełm

Ryc. 3. Reklama papierosów marki *Camel*, lata 30

marki *Gauloises Disque Bleu*, czy marynarz Królewskiej Marynarki Wojennej, narysowany wewnątrz koła ratunkowego w logo papierosów marki *Player's Navy Cut*. W Wielkiej Brytanii motyw Królewskiej Marynarki figuruje nie tylko w nazwie papierosów *Navy Cut*, lecz także

Capstan Full Strength oraz *Senior Service*; Królewska Flota jest w Wielkiej Brytanii Marynarką Wojenną i nie wchodzi w skład Armii. Zapewne najbardziej rozpoznawalny jest obrazek z opakowań papierosów marki *Camels* (Ryc. 3).

Ryc. 4. Bośniacka reklama greckich papierosów marki *Raquel*. Modelka pozująca w negliżu do tej reklamy, umieszczonej na straganie w dzielnicy Montmartre, była w rzeczywistości kochanką serbskiego gangstera (zamordowanego w styczniu 2000 r.) Arkana

Ryc. 5.

'Chacun son oeuf. L'oeuf de Pâques à Grand-Père'
 'C'est du tabac pascal et pour la France entière
 Avril l'a parfumé avec des roses-thé;
 Nous en mettons pour vous dans cete tabatière
 Et vous pourrez priser jusqu'a la Trinité

Angielskie tłumaczenie dr Bernarda Asselain:

'An egg for everybody, Grandfather's Easter Egg'
 'It is Easter tobacco and, for all the country,
 April had perfumed it with tea roses.
 We have filled for you this snuff box
 And you will be able to snuff up until Trinity'.

„Jajko dla każdego, Wielkanocne Jajko Dziadka”
 „Oto wielkanocny tytoń, jak kraj długi i szeroki,
 kwiecień nadał mu zapach róż.
 Napelniliśmy dla ciebie to pudełko tabaki,
 abyś mógł go zażywać aż do święta Trójcy Przenajświętszej”

Sport, sportowcy, kowboje i samochody służyły do promowania idei, która łączyła palenie z typem macho, a seksowne roznegliżowane modelki łączyły palenie z kobietami (Ryc. 4). Również hollywoodzkie sławy często użyczały swoich nazwisk i zdjęć do reklam papierosów.

Niektóre z współczesnych plakatów kampanii antynikotynowych (podobnie jak w akcjach przestrzegających przed jazdą pod wpływem alkoholu, które pokazują śmiertelne wypadki drogowe) mają na celu wywołanie wstrząsu i przerażenia, np. pokazują chore płuca podczas sekcji. Niektóre można opisać jako naprawdę odrażające. Ostatnio w brytyjskiej telewizji pokazywane są krótkie urywki wywiadów z osobami nieuleczalnie chorymi na raka płuc, z trudem łapiącymi oddech, po których podaje się datę ich śmierci.

Pocztówki

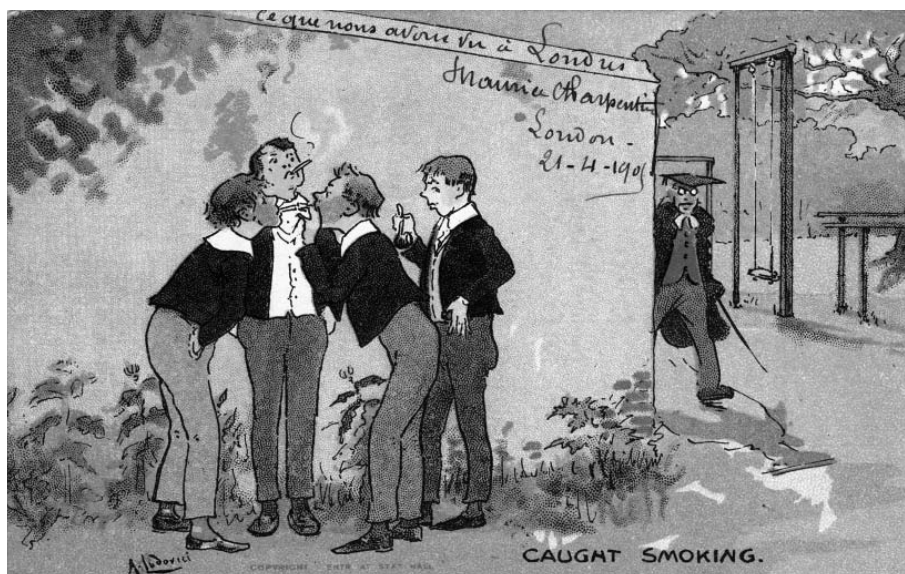
Chociaż palenie papierosów jest najpopularniejszą formą zażywania tytoniu, bardziej powszechną niż cygara, stosowano go także w formie tabaki, jak widać na francuskiej pocztówce z końca XIX wieku (Ryc. 5). Wygląda na to, że pocztówki antynikotynowe z początku XX wieku były kierowane przede wszystkim do dzieci, tak jak na francuskiej pocztówce z 1910 roku (Ryc. 6), z napisem w trzech językach: „Mauvais Exemple, Bad Example, Schlechtes Beispiel” [zły przykład], czy na angielskiej pocztówce z roku 1901 z napisem ‘Caught Smoking’ [przyłapany na paleniu] (Ryc. 7).

Od 50-60 lat pocztówki związane z papierosami były zazwyczaj kopiami reklam, przede wszystkim francuskich, podobnie jak toreador marki *Gitanes* na Rycinie 8. Jednak francuska firma *Zig-Zag*, produkująca bibułki do papierosów (do samodzielnego skręcania papierosów), na jednej z pocztówek przedstawiła zabawną teorię na temat wynalezienia papierosów. Podczas bitwy pod Sewastopolem w czasie wojny krymskiej (1854/55) zuaw wybrał

Ryc. 6. Obraz Paula Chocarne-Moreau (1855-1931) z jego galerii sztuki, 1910 r.

się na patrol. Zawiesił karabin na ramieniu i zapalił fajkę. W pewnym momencie przed jego nosem przeleciała rosyjska kula armatnia i odstrzeliła mu fajkę... od tamtej pory używał tylko papierosów w bibułce!

Ryc. 7. Angielska pocztówka z roku 1901, wyemitowana przez Davidson Brothers na podstawie oryginalnych ilustracji Alberta Ludoviciego (1852-1932)

Ryc. 8. Toreador *Gitanes*, rok 1955

Chesterfield, Lucky Strike i Marlboro

Po drugiej wojnie światowej marka *Chesterfield* (Liggett & Myers Tobacco Company) zatrudniała wiele hollywoodzkich gwiazd. Rycina 9 przedstawia ich reklamę z Virginią Mayo, przebraną za wróżkę. Również Ronald Reagan, zanim został Prezydentem USA, przeprowadził kampanii reklamowej „Kup piękne pudełko z kartami [*cigarette card* – obrazek dołączany dawniej do paczki papierosów, obecnie ceniony przez kolekcjonerów]”. Podpisana przez Reagana wiadomość brzmiała: „Wysyłam *Chesterfield*y do wszystkich znajomych. To są najradośniejsze Święta Bożego Narodzenia, o jakich palacz może marzyć. *Chesterfield* – sama łagodność, zero nieprzyjemnego posmaku”.

Rycina 10 przedstawia reklamę *Lucky Strike*’ów (The American Tobacco Company) z hasłem ‘Be Happy Go Lucky’ i skrótem L.S./M.F.T., czyli ‘*Lucky Strike Means Fine Tobacco*’ [*Lucky Strike* oznacza świetny tytoń]. Na górze znajduje się prawdopodobnie jedyny przypadek, gdy stopień naukowy PhD [stopień doktora] został wykorzystany w reklamie papierosów!

„I really am a Lucky guy,
Just got my Ph.D.,
To prove to you how much I know,
L.S., sir, means F.T.

[Doprawdy jestem szczęściarzem,
Przed chwilą odebrałem swój dyplom
A żebyście wiedzieli, że nie dają go za nic,
powiem tylko: *Lucky Strike*’i to świetny tytoń’]

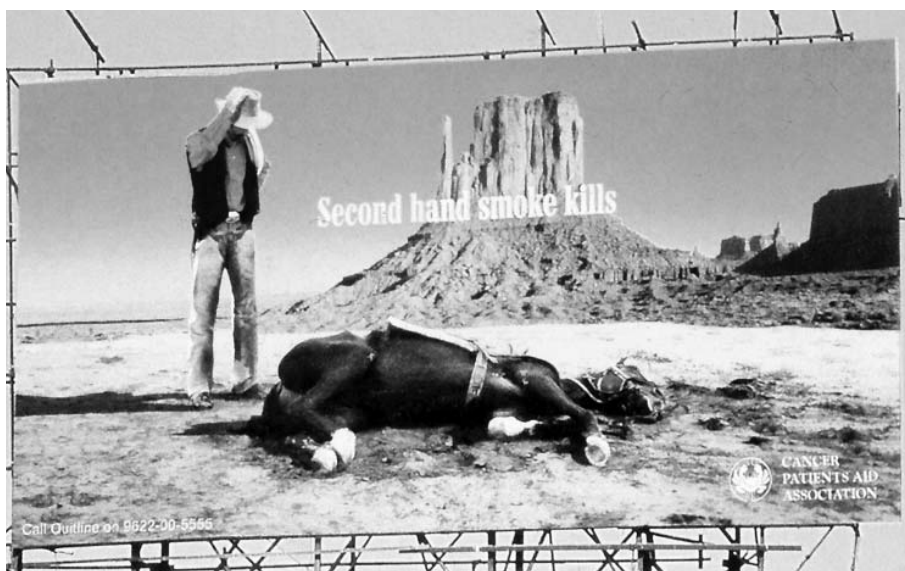
Ryc. 9. Reklama *Chesterfield*’ów, rok 1947Rycina 10. Reklama *Lucky Strike*’ów, lata 50.

Ryc. 11. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Światowy dzień bez papierosa, 31 maja 1999 r.

Ryc. 12. Światowa Organizacja Zdrowia (WHO), Światowy dzień bez papierosa, 31 maja 2001 r.

Ryc. 13. Towarzystwo Pomocy Chorym na Raka, 2003 r.

Figure 14. Tintin w Egipcie

Marlboro Man (w rzeczywistości było ich kilku) stał się jedyną w swoim rodzaju ikoną lat 60. Pierwszy z nich był kierowcą rajdowym. Natomiast największą sławę zdobył Wayne McLaren, który występował na rodeo, był aktorem i kaskaderem w Hollywood. Gdy okazało się, że ma raka płuc, zmienił front i został krzyżowcem kampanii antynikotynowych. Jego matka wspominała, że jedno z jego ostatnich słów brzmiało: „Dbaj o dzieci. Tytoń zabija, jestem tego żywym dowodem”. W którymś z wywiadów powiedział też: „Spędziłem ostatnie miesiące mojego życia w inkubatorze i mówię wam, to po prostu nie jest tego warte” [1, 6]. Co najmniej trzech Marlboro Men zmarło z powodu chorób związanych z paleniem: David Millar Jr w 1987 r. na rozdemę płuc, Wayne McLaren w 1992 r., po tym jak na skutek raka płuc miał przerzuty do mózgu, i David McLean w 1995 r. na raka płuc [7]. Ryciny 11-13 przedstawiają plakaty kampanii antyniko-

Figure 15. The American Tobacco Girl by Judith Lowry, 1994. (Dzięki uprzejmości Peabody Essex Museum, Salem, USA)

tynowych Światowej Organizacji Zdrowia (WHO), które wykorzystują postać kowboja *Marlboro*.

Tytoń i palenie pojawiają się w tytułach książek, np. *Droga tytoniowa* Erskine’a Caldwell (1932) lub: *Przygody Tintin: cygara faraona* (1999) Ryc. 14. Przykładowe cytaty dotyczące palenia to: „Papieros to perfekcyjny sposób doskonałej rozkoszy. Jest wykwinny, a zarazem pozostawia niedosyt. Cóż więcej można chcieć?” – Oskar Wilde w *Obrazie Doriana Greya* (1890) lub „Palenie pomaga Sherlockowi Holmesowi w dedukcji” Arthur Conan Doyle (1891).

Praca ta rozpoczyna się od Krzysztofa Kolumba i odkrycia tytoniu w Ameryce, a zatem kończymy ją wizerunkiem „The American Tobacco Girl”. Ryc. 15.

Richard F. Mould MSc, PhD

41, Ewhurst Avenue
South Croydon
Surrey CR2 0DH
Wielka Brytania
e-mail: manorroadsouthport@yahoo.co.uk

Piśmiennictwo

- Walton J (red). *The Faber Book of Smoking*. London: Faber & Faber, 2000.
- Jeater M (Curator). *The Big Smoke*. Wystawa w Museum of London, 1 lipca 2008–21 września 2008.
- National Cancer Institutes. *Closing in on Cancer. Solving a 5000-Year Old Mystery*. NIH Publication No. 98-2955. Bethesda: US Department of Health & Human Services, Public Health Service, National Institutes of Health, 1998.
- Wynder EL, Graham EA Tobacco smoking as a possible etiologic factor in bronchogenic carcinoma: a study of 684 proved cases. *JAMA* 1950; 143: 329-36.
- Doll R, Hill AB. Smoking and carcinoma of the lung. Preliminary report. *Br Med J* 1950; 2: 739-48; see also Doll R, Hill AB. The mortality of doctors in relation to their smoking habits: a preliminary report. *Br Med J* 1954; 2: 1451-5.
- The Guardian* newspaper, Wielka Brytania, 25 lipca 1992.
- The Daily Telegraph* newspaper, Wielka Brytania, 23 lipca 2003.

Otrzymano: 15 czerwca 2008 r.

Przyjęto do druku: 4 sierpnia 2008 r.